

Eserleri. Halebî yirmiye yakın eser kaleme almış olup risâlelerinin çoğu kendi zamanında tartışma konusu edilen meselelerle ilgilidir. 1. *Mülteka'l-ebhur**. Kudûrî'nin *el-Muhtaşar*'ı ile *el-Muhtâr*, *Kenzü'd-dekâ'ik* ve *el-Vikâye* gibi Hanefî fıkımın meşhur metinlerine dayanan kitap Halebî'nin en tanınmış eseridir. 17.000'den fazla fikhî meseleyi ihtiva eden *Mülteka'l-ebhur* Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş, aynı zamanda kadıların ve müftülerin başvuru kaynaklarından birini teşkil etmiştir. Molla Hüsrev'in *Dürrü'l-hükâmî* ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yarı resmî hukuk külliyyatı niteliğini taşıyan eser birçok defa basılmış olup (meselâ İstanbul 1252, 1258, 1264, 1288; Bulak 1263; Bombay 1278) üzerine elliden fazla şerh yazılmıştır. I. M. d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire ottoman* (Paris 1787-1820) adlı eserinde Osmanlı hukuk düzeniyle ilgili açıklamaları bu kitaba dayandırmıştır. 2. *Günyetü'l-mütemelli fi şerhi Münyeti'l-muşallî*. Seddüddin Kâşgarî'nin (ö. 705/1305) *Mün-yetü'l-muşallî** adlı eserine yazdığı şerhtir. Tahâret ve namaz konularını Hanefî fikhına göre ayrıntılı biçimde ele alan kitap uzun süre medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Birçok defa basılan eser (Leknev 1222, 1323; İstanbul 1253, 1256, 1295, 1300, 1325; Lahor 1310, 1314) *Halebî kebîr* diye tanınır. 3. *Muhtaşaru Günyeti'l-mütemelli*. *Halebî şâgîr* adıyla bilinir. Birçok baskısı gerçekleştirilen eserin (İstanbul 1242, 1268, 1286, 1312, 1316, 1317; Lahor 1889) *Güzelhisârî* tarafından *Hilyetü'n-nâcî* adıyla yapılan hâşiyesi defalarca basılmıştır. Kitap İbrâhim Babadâğî (Kazan 1860) ve Hasan Ege (İstanbul 1970) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. 4. *Ni'metü'z-zerfâ fi nusreti's-şerfâ* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2880). İbnü'l-Arabî'ye ve özellikle onun *Fuşuşü'l-hikem*'inde yer alan görüşlerine karşı yazılmıştır. *Fuşuş*'tan nakillerde bulunduktan sonra bunları ağır bir dille tenkit eden Halebî, vahdet-i vücûd nazariyesi üzerinde durarak tevhid meselesinde iki grubun -vahdet-i vücûdular ve Mu'tezile- mübalağalı hareket edip şirke düşüklerini iddia eder. İbnü'l-Arabî'nin kader ve irade konularında yanlış düşünüp Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın görüşlerine hücum ettiğini ifade eden Halebî bu hücumlara cevap verir. 5. *er-Rahş ve'l-vaşş li-müstehilli'r-raşş* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 245/7, Tekelioğlu, nr. 900/3, vr. 30-38; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 429, vr. 65-72). Sû-

flerin semâ ve raksle (devran) meşgul olup bunları dinden kabul etmelerine karşı yazılmış bir risâledir. Halebî'ye göre semâ ve raks gerçek tasavvufta yeri olmayan çirkin şeylerdir. Bunları dinden sayanlar Allah'a iftira etmektedirler. Daha önceki âlimlerin görüşlerine de yer veren müellif raksın haram kılındığı hususunda icmâ bulunduğunu, bunu helâl kabul edenin küfre düşeceğini, aynı şekilde semâm da haram olduğunu ileri sürer. Yüksek sesle zikir yapılmasına da karşı çıkan Halebî bazı Hanbelîler'in bunu mekruh, Hanefîler'in ise haram saydığını naklederek kendisi bunu bid'at-ı seyyiye örnek gösterir. 6. *el-Kıyâm 'inde zikri vilâdeti Resûlillâh* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4474, 3 varak). Mevlid merasiminin bid'at olup olmadığına temas etmeyen müellif, mevlid sırasında Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili bölüm okunduğunda ayağa kalkılmasına karşı çıkarak bunun bir tâzim olduğunu, Allah'tan başkasına tâzimin ise secde, rükû ve kıyam şekillerinde yapılması durumunda bunların sırasıyla haram, tahrîmen mekruh ve tenzihen mekruh olacağını söyler. 7. *Risâle fi'r-red 'alâ men itekade İslâme Âzer* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 245/6). Hz. İbrâhim'in babası Âzer'in, daha sonra da Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in iman üzere ölüp ölmedikleri konusundadır. Halebî, bazı âyet ve hadislerle dayanarak bunların iman üzere ölmediklerini belirtir. 8. *Şerhu'l-ebiyât* (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 109/8). Şairi bilinmeyen üç beyte yazdığı bu şerhte tasavvufa karşı orta bir yol takip eden Halebî, şeriat ve hakikatin birbirine mezc edilerek ılımlı bir yol tutulması gerektiğini, hakikatsiz şeriatın faydasız, şeriat-sız hakikatin ise değersiz ve boş olduğunu söyler. 9. *el-Hilyetü's-şerife* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1543/5; Pertev Paşa, nr. 603). Hz. Peygamber'in şemâiline, faziletlerine ve davranışlarına dairdir. 10. *Naẓmü sîreti'n-nebî ve şerhuḥ* (Kahire Müzesi, nr. B 22.242). Resûl-i Ekrem'in hayatını anlatan altmış üç beyitten ve bunların şerhinden ibaret olup Halebî'nin şiir kabiliyetini göstermesi bakımından önemlidir.

Halebî'nin diğer eserleri de şunlardır: *Tesfihü'l-ğabi fi tenzihi (tebr'eti) İbn Arabî* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1437/13; Lâleli, nr. 2452/2; Fâtih, nr. 2880/2); *Risâle fi haqqı ebevey nebiyyinâ 'uleyhi's-selâm* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2061/2); *Muhtaşaru'l-Cevâhiri'l-muḍiyye fi ḫaba-*

ḫâti'l-Hanefiyye (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1941; Esad Efendi, nr. 605/1, 3699/49); *Muhtaşaru Fetâvâyi Tatarhâniyye (el-Munteḫab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye, el-Fevâ'idü'l-munteḫabe mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye)* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 284; diğer nüshaları için bk. *DİA*, XII, 447); *Risâletü'l-ḫimmeşa* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2070/4; Osman Huldî, nr. 27/35); *Risâle fi'l-mesh* (*GAL Suppl.*, II, 643); *Kitâbü Fuşûli'l-erba'in* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 241); *Şerhu'l-kaşide* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1441/4); *Tâ'likât 'ale'l-Hidâye* (Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 446/5); *Tâ'likât 'ale'l-İşlâḥ ve'l-İzâḥ* (Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 446/2).

İbrâhim b. Müsâ el-Halebî'nin *Dürretü'l-muvahhidin ve dirretü'l-mülhidin* (Köprülü Ktp., nr. 720) adlı eseri Brockelmann tarafından yanlışlıkla İbrâhim el-Halebî'ye (*GAL*, II, 571), *Halebî şâgîr* ve *Halebî kebîr* de İbrâhim b. Mustafa el-Halebî'ye (*GAL Suppl.*, II, 428) nisbet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Süyûti, *et-Teḫâddüş bi-ni'metillâh* (nşr. E. M. Sartain), Cambridge 1970, s. 70; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 499-500; Mecdî, *Şekâik Ter-cümesi*, s. 492-493; Peçuylu İbrâhim, *Târiḥ*, II, 35; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, II, 77; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 308-309; *Sicill-i Osmânî*, I, 94; Hammer, *HEO*, VI, 240; Râgîb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-şehbâ'*, Halep 1342/1924, V, 569; Serkîs, *Mu'cem*, I, 13; Brockelmann, *GAL*, II, 571; *Suppl.*, II, 428, 643; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 27; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, I, 80; Şükrü Selim Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi with Special Reference to the Multaqa* (doktora tezi, 1981), University of Edinburgh; a.m.f., "The Use of Multaqa'l-Abhur in the Ottoman Madrasas and in Legal Scholarship", *Osm. Ar.*, VII-VIII (1988), s. 393-418; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıḥ Âlimleri*, Ankara 1990, s. 114-115; Sâihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, I, 16-17; *Kâmûsü'l-'lâm*, I, 568; J. Schacht, "al-Ḥalabi", *EP* (İng.), II, 90.

ŞÜKRÜ SELİM HAS

HALEBİ, Nüreddin

(نورالدين الحلبي)

Ebü'l-Ferec Nürüddin Alî b. Burhâniddin İbrâhim b. Ahmed el-Halebî (ö. 1044/1635)

es-Sîretü'l-Halebîyye
adlı eseriyle tanınan müellif,
Şâfiî fakihî.

975'te (1567-68) Kahire'de doğdu. Uzun yıllar Şemseddin er-Remlî'nin derslerine devam etti. Muhammed el-Bekrî, Nüreddin ez-Zeyyâdî, Şehâbeddin Ah-

med b. Kâsım el-Abbâdî gibi Şâfiî âlimlerinden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Şehâbeddin el-Acemî ve Nüreddin eş-Şebrâmellî rivayette bulunmuşlardır. İmam Şâfiî'nin kabri yakınındaki Sâlihîyye Medresesi'nde müderrislik yapan Halebî ilmiyle âmil, güzel ahlâklî ve çalışkan bir kimse olup hayatını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirmiştir. 29 Şâban 1044'te (17 Şubat 1635) vefat etti ve Mücâvirin Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. Fıkıh, tefsir, hadis, Arap dili ve edebiyatı, tarih ve tasavvuf sahalarında temayüz eden Halebî çoğu hâşiye, şerh ve telhis olmak üzere kırkıtan fazla eser yazmış olup bunların başlıcaları şunlardır: 1. *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-'uyûn fî sîretî'l-emîni'l-me'mûn)*. Halebî, Ebû'l-Mevâhib Muhammed b. Muhammed es-Siddîki'nin işaretleriyle kaleme alıp 1043'te (1633) tamamladığı bu eserini, İbn Seyyidünnâs'ın '*Uyûnü'l-eşer'* ile Şemseddin eş-Şâmî'nin *es-Sîretü'l-Şâmîyye*'sini ihtisar ederek meydana getirmiştir. Ayrıca esere Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin *el-Hemziyye fî'l-medâ'ihî'n-nebeviyye ve el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-be-rîyye* adlı eserleri, İbn Seyyidünnâs'ın *Büşra'l-lebîb bi-zikra'l-Habîb* adlı divanı ve Takyyüddin es-Sübki'nin *et-Tâ'îyye*'sinden de bazı ilâvelerde bulunmuştur (*Keşfü'z-zunûn*, I, 180; Ahlwardt, IX, 170). Kitapta Hz. Peygamber'in soyu, doğumu, annesinin ve dedesi Abdülmüttalib'in vefatları, amcası Ebû Tâlib'in yanında kaldığı dönem, peygamber olması, ilk müslümanlar, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in müslüman oluşu, Habeşistan'a hicret, Tâif seferi, isrâ ve mi'rac, Medine'ye hicret, Resûl-i Ekrem'in katıldığı gazveler, çeşitli hükümdarlara gönderdiği davet mektupları, Vedâ hacı, Hz. Peygamber'in yakınları, şairleri, müezzinleri ve aşere-i mübeşşere hakkında bilgi verilmektedir. Eser, Resûl-i Ekrem'in doğumundan ölümüne kadar cereyan eden olayların kronolojisiyle son bulmaktadır. *es-Sîretü'l-Halebiyye* diğer siyer kitaplarından farklı bir yönü bulunmayan, konuları iyi tasnif edilmiş derleme bir eserdir. Bununla birlikte İslâm dünyasında büyük ilgi görmüş, ihtisar ve tercüme edilmiş, ayrıca manzum hale getirilmiştir. Çeşitli baskıları yapılan kitap (Kahîre 1280, 1304, 1308; Bulak 1292) Muhammed Altuncî tarafından bazı ilâvelerle birlikte yayımlanmıştır (Dımaşk 1409/1989). Bennâ diye meşhur olan Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî eseri *Muhtasarü's-Sî-*

reti'l-Halebiyye (DîA, V, 458), Ahmed b. Ebû Bekir el-Arifî el-Bathîşî *Hulâşatü'l-eşer fî sîreti seyyidi'l-beşer*, Abdürrezzâk el-Mişlîni de *Risâle fî âli'l-beyt* (Brockelmann, *GAL*, II, 395; *Suppl.*, II, 418) adlarıyla ihtisar etmişlerdir. *es-Sîretü'l-Halebiyye*, Ebû Bekir b. Mahmûd el-Ömerî tarafından bir cüz halinde nazmedilmişse de tamamlanamamıştır (Kehhâle, III, 75). Mütercim Âsım Efendi'nin *Terceme-i Siyerü'l-Halebî* adıyla Türkçe'ye çevirdiği (Kahire 1248) ve yanlışlıkla Nüreddin el-Halebî'ye nisbet ettiği kitabın asıl müellifi İbrâhim b. Mustafâ el-Halebî el-Mudârî olup bu eser *Nazmü's-Sîre* adını taşımaktadır (Murâdî, I, 39). 2. *Hayrû'l-keîlâm 'ale'l-besmele ve'l-hamdele* (Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, Teymur, Tefsir, nr. 402). Zekerîyyâ el-Ensârî'nin *Şerhu'l-besmele*'sine şerhtir. 3. *Hâşiye 'alâ Menheci'l-Kâdî Zekerîyyâ*. Nevevî'nin Şâfiî fıkıhına dair *Minhâcû't-tâlibîn* adlı eserine Zekerîyyâ el-Ensârî'nin yazdığı şerhe hâşiye olarak kaleme alınan eserin bir nüshası Bibliothèque Nationale'de kayıtlıdır (MS. Ar., nr. 1015-1016; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 498; *Suppl.*, I, 682). 4. *en-Naşihatü'l-'aleviyye fî beyâni hüsnü'l-tarîkati's-sâdeti'l-Ahmediyye*. Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin (ö. 675/1276) hayatı, kerâmetleri ve kurduğu Ahmediyye tarikatı hakkındaki bu eserin (*İA*, V/1, s. 123) Süleymaniye (Hacı Mahmud Efendi, nr. 2799; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2126/2) ve İskenderiye (Tasavvuf, nr. 50) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. 5. *'İkdü'l-mercân fimâ yete'allak bi'l-cân*. Bedreddin Muhammed eş-Şiblî'nin cinlere dair *Âkâmü'l-mercân fî aḥkâmî'l-cân* adlı eserinin muhtasarıdır (nşr. Mustafa Âşûr, Kahire 1408/1988). 6. *el-Ferâ'idü'l-'ukûdi'l-'aleviyye fî halli eltâzi Şerhi'l-Ezheriyye* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3472). Hâlid b. Abdullah el-Ezherî'nin *el-Muḥaddimetü'l-Ezheriyye fî 'ilmi'l-'Arabîyye*'sine yapılan şerhin şerhidir. 7. *Buğyetü zevî'l-aḥlâm bi-ahbâri men ferece kürbühü bi-rü'yeti'l-Muḥtafâ fî'l-menâm* (Kahire 1303).

Halebî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Hasenâtü'l-vecenâti'n-nevâzir mine'l-vücûh ve'n-nezâir*, *Duḥânü't-tebağ*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Minhâc*, *Şerḥ 'alâ Şerhi'l-Kaḫr*, *Meḫâlî'u'l-büdü'r fî'l-cem' beyne'l-Kaḫr ve's-Şüzûr* (İbn Hişâm'ın *Kaḫrü'n-nedâ* adlı eseri ve meşhur nahiv kitabı *Şüzürü'z-zeheb* ile ilgili bir çalışmadır), *eṭ-Ṭirâzü'l-menḫûş fî evṣâti'l-Hubûş*, *el-Câmi'u'l-ezher limâ teferraḫa min*

mülahi's-Şeyhi'l-ekber, el-Leṭâ'if min 'Avârifi'l-ma'ârif, el-Mehâsinü's-seniyye mine'r-Risâleti'l-Kuşeyriyye.

BİBLİYOGRAFYA :

Halebî, *İnsânü'l-'uyûn*, mukaddime, I, 3-5; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, III, 122-124; *Keşfü'z-zunûn*, I, 141, 180; II, 1352; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, I, 39; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IX, 170; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 344-345; Serkis, *Mu'cem*, I, 786-787; Brockelmann, *GAL*, I, 498; II, 395; *Suppl.*, I, 682; II, 418; a.mlf., "Halebî", *İA*, V/1, s. 123; *İzâhu'l-meknûn*, I, 402, 441; II, 82, 123, 440, 497; *Hediyetü'l-'arifin*, I, 755-756; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, III, 75; VII, 3; Zirikî, *el-A'lâm* (Fetullah), I, 240; IV, 251-252; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḫşi'l-'ilmî*, Cide 1403/1983, s. 572; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut 1406/1986, II, 479-485; *Kâmüsü'l-a'lâm*, III, 1975; M. Fuad Köprülü, "Âsım", *İA*, I, 672; J. W. Fück, "al-Ḥalabi", *EP* (ing.), III, 90; Tayyar Altıkulaç, "Bennâ, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, V, 458.

CEVAT İZGİ

HALEBÎ CAMİİ

Edirne'de Ayasofya adıyla da tanınan eski bir Bizans kilisesinden dönüştürülmüş cami (bk. AYASOFYA CAMİİ).

HALEF (الخلف)

Bir İslâm hukuku terimi.

Sözlükte "bir şeyin yerine geçen şey, bedel" ve selefin karşıtı olarak "sonraki nesil veya kişi" anlamlarına gelir. Arapça'da halef ve half kelimeleri bazı dillere göre aynı anlamı ifade etmektedir; ancak dil âlimlerinin bir kısmı iyi nesil veya kişiler için halef, kötü nesiller için de half kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir. Bazılarına göre ise halef kelimesi genel olup hem iyi hem kötü nesil için, half sadece kötü nesil için kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de (el-A'râf 7/169; Mer-yem 19/59) ve hadiste (Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 212) hayırsız nesil half kelimesiyle ifade edilmiştir. Diğer taraftan kaynaklarda halefin "bedel" (Buhârî, "Zekât", 27; Müslim, "Zekât", 57) ve "nesil" (Hatîb et-Tebrîzî, I, 82) anlamında yer aldığı görülmektedir.

Halef İslâm hukuk literatüründe asıl karşıtı olarak kullanılmaktadır. Teyemmüm abdest ve guslün, kazâ edânın, vekil müvekkilın halefidir. Kazâsı olmayan bayram ve cenaze namazlarının halefi yoktur. Cuma namazı ile öğle namazından hangisinin asıl, hangisinin halef olduğu tartışmalıdır. Halefî olan namazlar-